

pohled na fakta z našeho života, jež byla nahlížena dosud optikou zažitých stereotypů, stejně tak jako i ostatní směřování a modely chování, které jsou vyjádřeny v jazyce. Dílu nelze upřít čtivost, poněvadž takové komplexnosti zpracování nastíněných otázek nebylo dosud v odborné literatuře podobného zaměření dosud dosaženo.

Recenzovanou monografii lze tudíž doporučit odborníkům z různých oborů jazykovědy i věd příbuzných, především pak z teoretické lingvistiky, lingvokulturologie, lingvopersonologie, teorie komunikace a diskurzu, nauky o žánrech, lingvokonceptologie, socio a pragmatolingvistiky, narologie a dalších. Bezpochyby bude zajímavá i pro běžné čtenáře a vůbec pro všechny, kteří nejsou lhostejní k otázkám lidského světonázoru, harmonizace v oblasti komu-

nikace, chápání reality, současné epochy v její komplexnosti a sebe sama.

Další použité zdroje

- КАРАСИК, Владимир Ильи (2002): *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Перемена.
 КАРАСИК, Владимир Ильи (2009): *Языковые клубы*. Москва: Гнозис.
 КАРАСИК, Владимир Ильи (2010): *Языковая кристаллизация смысла*. Москва: Гнозис.
 КАРАСИК, Владимир Ильи (2013): *Языковая матрица культуры*. Москва: Гнозис.
 КАРАСИК, Владимир Ильи (2015): *Языковое проявление личности*. Москва: Гнозис.

Jiří Korostenski*

KYNCL, Vojtěch (2014): *Stroje na smrt. Plynové vozy a nacistická technologie konečného řešení*. Praha: Nakladatelství Epoque a Nakladatelství Historického ústavu AV ČR.

Kniha Vojtěcha Kyncla *Stroje na smrt* se zaměřuje na zpracování problematiky pojiždých plynových komor používaných nacisty během druhé světové války k zabíjení svých politických, ideologických a dalších odpůrců, mezi nimi především Židů. Autorovým motivem k sepsání takto pojaté práce bylo poskytnout odbornou literaturu zabývající se plynovými vozy, o nichž, podle něj, dosud „*neexistovala ani jedna publikace, na rozdíl od nacistické ‚euthanasie‘ nebo táborů ‚operace Reinhardt‘*“ (s. 17). S touto tezí však nelze souhlasit, neboť to jsou právě knihy o „eutanazii“ z pera

proslulého odborníka na tuto problematiku, Ernesta Klee, který se kontextuálně obšírně zabývá taktéž těmi momenty, jež jsou stěžejní pro Kynclovu práci, a to v mnohem subtilnějších a komplexnějších detailech. Také existuje relativně velké množství knih, které se monograficky zaměřují na fungování vyhlazovacího tábora v Chelmnu and Nerem, jenž nechvalně proslul používáním plynových vozů a který v Kynclově práci zastupuje jednu ze stěžejních kapitol knihy. Navíc, mnohé z těchto prací, především polské provenience, nejsou v knize zmíněny a autor s nimi nepracuje, což je škoda, neboť

*Doc. Mgr. Jiří Korostenski, CSc., Katedra germanistiky a slavistiky, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, jkoroste@kgs.zcu.cz.

díky důkladnější heuristice v tomto směru by bylo možné vypracovat fundovanější přehled nad dosavadním badáním vtělený do vytyčeného výzkumu.

Na druhou stranu, v českém prostředí, a zejména v jeho širší čtenářské obci, tedy nejen té odborné, zastupuje kniha zajímavý počín, jenž českým čtenářům zprostředkovává ucelený vhled do problematiky vývoje plynových vozů, který v této podobě na českém (stále záměrně zdůrazňuji územně-jazykový rámec čtenářské obce) trhu chybí. Kniha je psána čtivým způsobem, charakteristickým pro literaturu faktu. Rozsah použitých historických pramenů je však poněkud chudý. Je ale nutné uvítat ty prameny, které pocházejí z německých archivů.

Kniha je členěna do několika kapitol, přičemž značné místo je věnováno tématům, která s plynovými vozy sice souvisela, ale jak podotýká sám autor, byla již podrobně zpracována na jiných místech. Jedná se především o zmíněnou „eutanazii“ či problematiku táborů okamžitého vyhlazení Belžec, Sobibor a Treblinka, tj. táborů Operace Reinhardt, přičemž tato témata jsou v knize umístěna jaksí na úkor potenciálního hlubšího rozboru stěžejního tématu, kterým jsou plynové vozy. Ačkoli kniha obsahuje kapitoly věnované konkrétním táborům, v nichž mobilní plynové komory operovaly, najmě se jedná o Chełmno and Nerem a Malý Trostinec, tábor známý jako „běloruská Osvětím“, nejsou tato témata dostatečně rozpracována vzhledem k snadno dostupným pramenům, především v případě Chełmna. Při reflexi zařazení dvacetistránkové citace (v mnohé literatuře již tolikrát použité) v kapitole o Chełmnu se nabízí otázka, zda by

nebylo korektnější raději rozvést některé další momenty z táborové historie, zejména ty, které se týkají jeho druhé funkční fáze, než vyplnit místo rozsáhlou citací, odkud bylo možné vybrat jen ty nejdůležitější informace v souladu s konceptem knihy.

Rozečtením kapitoly o Malém Trostinci, jenž je méně probádaným táborem, s nímž mohla být česká veřejnost seznámena například prostřednictvím dokumentu Lukáše Příbyla *Zapomenuté transporty*, se v čtenáři nepochybně probouzí zvědavost, které informace v této samostatné kapitole najde. Ve výsledku se však oddíl zabývá obecnou perzekuční politikou v Bělorusku v době druhé světové války a na informace vážící se přímo k Trostinci nezbývá příliš místa. V zásadě lze říci, že prezentace tábora je zde vyjádřena reprodukcí vzpomínek českého vězně Hanuše Münze. Jeho zařazení je však kladem knihy, neboť jak autor podotýká, jedná se o jediného dohledaného Čecha, „*který se dostal do bezprostřední blízkosti stroju na smrt*“ (s. 189).

Mnohá více méně nesouvisející témata s hlavní linií práce vytlačují jiná, která by do kontextu pasovala lépe. Zcela tak chybí zmínka o Fortu VII a nejsou zde rozvedeny aktivity Langeho komanda na dnešním polském území, ani nejsou uvedeny další experimenty nacistů s hromadnou likvidací obětí, např. nahnání lidí do jámy s nehašeným vápnem a vodou v lese Kazimierza Biskupi nedaleko Chełmna či experimentální zabíjení v lese Niesłusz-Rudzica, přestože na podobných experimentech autor, zdá se, bazíruje.

Na druhou stranu je třeba ocenit strukturu práce, která se věnuje i tak málo známým místům, jako je tábor v Sajmišti v dnešním Srbsku (chybí však již návaznost na výzkum britské foren-

zní archeoložky Sturdy-Collsové, která se problematikou tábora v posledních letech zabývá). Taktéž přínosný je důraz na fázovost ve vzniku plynových vozů, jež autor dělí do generací, či jeho snaha poskytnout čtenáři ucelený přehled v organizační a personální struktuře zákulisí vývoje plynových vozů.

V knize je však patrná nevyjasněnost, nepřesnost a nejednotnost v přepisu či opisu názvů cizích míst či jmen. Skloňování názvu Działdowo (s. 120), problém s formou názvu Koło (s. 121, 164), Blagovčina, podle ruského originálu by mělo být Blagovščina (s. 179), Władysław namísto Władysław (s. 134), Włodawa namísto Włodawa (s. 209) atp. Na s. 245–249 se objevuje v podtitulku název Chełmno oproti do té doby autorem používané polské varianty Chełmno. Problematičtější však je užívání různých příjmení či jmen pro tutéž osobu: Winer a Bajler (s. 130, 138), Ernst Lerch a Otto Lerch (s. 268, 275). Na jedné straně knihy autor chybně uvádí křestní jméno posledního treblinského velitele Kurta Huberta Franze, přezdívaného Lalka, když jej nazývá Karlem (s. 270), přičemž o několik vět později jej uvádí pod správným jménem Kurt, nicméně zcela mylně dodává, že byl prvním velitelem Treblinky.

V úvodu knihy Kyncl píše, že od roku 1960 probíhaly v SRN první soudní procesy, které daly krutým zločincům lidské tváře (s. 16), přičemž na s. 271 se nyní již správně vyjadřuje o procesu z roku 1951 s pachatelem Treblinky Hirtreiterem. Zapomíná však již například na procesy se sobiborskými zločinci E. Bauerem (1949–1950) či H. Gomerskim (1950). K tomu se váže další autorem fabulovaná informace, že v případě Sobiboru se dlouho nedařilo dohle-

dat žádného pachatele, přičemž řeč je o situaci z konce padesátých let (s. 270).

Věcně nesprávná je pak informace na s. 33, kde autor tvrdí, že v roce 1941 „se ve vyhlazovací tábor německých a polských pacientů židovského původu a vyznání změnila psychiatrická léčebna v polském Chełmu nedaleko Poznaně“. Dále je uvedeno, že toto zařízení se nacházelo v Generálním gouvernementu. Ve východopolském městě Chełm, který však neleží u Poznaně, není doložen žádný vyhlazovací tábor, nejbližším byl od roku 1942 fungující Sobibor, přičemž v Chełmu nad Nerem takový tábor vznikl a autor se jím zabývá ve zvláštní kapitole, nicméně územně byl mimo Generální gouvernement v tzv. Wartheland a také nevznikl z psychiatrické léčebny.

Část knihy popisující tábory Operace Reinhardt obsahuje nejvíce nepřesností, omylů a zmatečně interpretovaných událostí (v případě Belžecu jde o pohřbívání a pálení obětí v rámci jednoho procesu, s. 201, konstrukční prvky původních komor, jež jsou přisuzovány novým komorám, s. 199, či tvrzení, že v Belžecu se se spalováním začalo již na konci léta 1942, s. 225). Jakkoli mohou být vyzdvihnuty souvislosti s hlavním zaměřením práce na konkrétních atributech těchto táborů, které bývají obvykle zkoumány samostatně, autor jich nevyužil. Zcela tak chybí informace o poštovním voze předělaném z iniciativy belžeckého personálu na pojízdnou plynovou komoru (srov. Tregenza 1992, 3), tj. plynový vůz, jež je ústředním tématem Kynclovy studie. Ani Lorenz Hackenholt, který proslul především jako obsluha belžeckých plynových komor, přestože v knize vystupuje na několika místech, zde není zmíněn jako aktér konverze a testování plynových vozů v Sachsenhausenu (srov.

Kuwałek 2014, 179), což je poněkud překvapivé. Stejně tak není zmíněno, že Christian Wirth, o němž se autor zmiňuje v souvislosti s tábory smrti, se podílel na vývoji plynových komor v programu „eutanzie“ T4. Tak jako v případě známé a dlouhé citace použité v pasáži o Chełmnu, i zde je použita notoricky známá zpráva Kurta Gersteina, která zabírá bezmála pět stran.

Do části o Sobiboru je mylně zakomponováno svědectví esesáka Schlucha vážící se k Belžecu (s. 211), stejně jako jsou za sobiborské vydávány činy Josefa Hirtreitera spojené spíše Treblinkou (s. 210). Výpověď Heinricha Gleye o počátku spalování v Belžecu je zase zakomponována do části o Treblince (s. 225–226). Autor si zde také protiřečí, když nejprve uvádí, že oproti Belžecu fungoval Sobibor bez přerušení (což je velký omyl!), aby o několik vět později napsal, že podle výpovědi personálu byl „několik týdnů dočasně mimo provoz“ (s. 214). Také část pojednávající o Treblince vyplňují dlouhé citace známých výpovědí Jankiela Wiernika. Autor si pak mylně interpretoval závěry soudního procesu proti treblinským pachatelům, kdy se soudu nepodařilo určit, kolik komor obsahovala nová stavba (odhady se pohybují mezi 6–10 komorami), přičemž napsal, že soud nedokázal „přesně určit počet najednou používaných komor, ani jejich kapacitu“. Dále se autor zamotal do počtu komor v jednotlivých táborech, když v případě treblinských komor zmínil: „[...] u šesti starých a deseti nových komor [...]“ (s. 222). Je však známo, že Treblinka měla tři (nikoli šest) staré plynové komory, což ostatně autor sám uvádí o několik stran dříve (s. 216). Kyncl taktéž tvrdí, že „nikdy nebyla využita plná kapacita komor“ (s. 222), což je suverénní závěr. Osobně jsem

totiž od dvou očitých svědků z Treblinky dostal informaci, že při zvláštních příležitostech byly v provozu všechny komory, staré i nové.

Tvrzení, že v Treblince „bylo nutné ještě otevřít hroby a zničit přibližně 800 000 těl obětí“ (s. 226) taktéž neodpovídá pravdě, neboť v Treblince se začalo s kremací ještě během provozu tábora, takže mnohé oběti byly vytažovány přímo z komor na rošty, aniž by byly pohřbeny, a počet 800 000 osob je chápán jako přibližný celkový počet obětí Treblinky.

Když se pak autor zmiňuje o Risieře di San Sabbě (s. 227), neuvádí některé názory, že i v tomto táboře v Terstu mohly operovat plynové vozy. Diskutabilní je také umístění „výjimečného snímku z vyhlazovacího tábora v Belžecu“ (s. 228), který znázorňuje pohřbívání mrtvol. Jak podotkl současný vedoucí belžeckého památníku Tomasz Hanejko, jelikož na snímku vystupují osoby v uniformách vojáků Rudé armády, přičemž ukrajinští dobrovolníci, kteří plnili v táboře strážní službu, byli oděni do jiných uniforem (černých, případně hnědých), s největší pravděpodobností se nejedná o snímek spojený s vyhlazovacím táborem.

Autorův vědecký přístup se vyznačuje činěním unáhlených a jednoznačných závěrů tam, kde lze na základě studia dalších pramenů dohledat konkrétní informace. Kyncl se například táže „kdo byl vlastně útočník?“ (s. 222), jenž zabil Němce (Maxe Bialu/Bilara) v září 1942 v Treblince? On sám jej uvádí pouze jako mladého útočníka, avšak v literatuře o holocaustu je obecně známo jeho jméno. Byl to Argentinec Meir Berliner.

Celý tento problematyczny úsek, jak koncepčně, tak z hlediska faktografických omylů, je navíc vypracován s použitím minimální pramenné zá-

kladny, přičemž mnohdy velice překvapivé informace nejsou „ozdrojovány“, což je však problém, který provází celou knihu, avšak zde je patrný obzvláště. Autor se ale mylí i v obecnějších faktech moderních dějin. Zarážející je například věta, že „v Rakousku byl Dollfussův režim zlomen až v březnu 1938“ (s. 275), přičemž historickým faktem je, že samotný Dollfuss byl zavražděn již v roce 1934.

Na první pohled působí kniha poutavě, což podporuje zejména její struktura. Autor se však neměl pouštět do „okrajových oblastí“, s nimiž evidentně není badatelsky sžít. Práce, jakkoli může čtenáře literatury faktu zaujmout, od něj však vyžaduje jistou dávku kritického nadhledu, kterou však

ve většině nelze očekávat. Svoji funkci pak může kniha splnit jako úvodník do problematiky plynových vozů a plynových komor v době nacismu, určený pro českého čtenáře.

Další použité zdroje

KUWALEK, Robert (2014): *Das Vernichtungslager Belzec*. Berlín: Metropol Verlag.

TREGENZA, Michael (1992): *Christian Wirth and the first phase of „Aktion Reinhard“* (původní strojopisný rukopis v anglickém jazyce, publikovaný v polštině in: *Zeszyty Majdanka XIV*, Lublin 1992).

Michal Chocholatý*

LITERA, Bohuslav (2015): *Cesta na výsluní. Zahraniční politika Sovětského svazu 1917–1945*. Praha: Dokořán.

Nedávno publikovaná kniha *Cesta na výsluní* známého odborníka na ruskou a sovětskou moderní historii Bohuslava Litery představuje formování a mezníky zahraniční politiky Sovětského svazu od jeho vzniku do skončení druhé světové války. Bohuslav Litera publikoval či se podílel na tvorbě několika publikací, které se daným obdobím zabývají, avšak s důrazem na vnitřní transformaci režimu (Litera 2013 nebo Kolonovská et al. 2013) nebo na vojenskou historii (Litera, Voráček a Wanner 1997 nebo Litera 2009). Pokud jde o otázky mezinárodních vztahů a zahraniční politiky, podílel se na rozsáhlé publikaci *Východ* (Litera, Tejchman a Vykoukal 2004), která se věnuje vzniku a vývoji východního bloku během studené války.

Autorova zkušenost a erudice ve vztahu k vybranému tématu se jasně promítají i do *Cesty na výsluní*. Prakticky na každé stránce je patrné, že autor má hluboké znalosti nejen o historickém vývoji v SSSR, ale v celé Evropě. Litera s těmito znalostmi navíc obratně pracuje a je schopen uvádět zkoumané dění do širších souvislostí. Až na výjimky (například dle mého názoru pro téma knihy spíše nepodstatné pojednání vztahu Moskvy k československo-polským jednáním o konfederaci) jsou různé tematické odbočky přínosné pro zkoumanou látku a nejsou příliš dlouhé co do rozsahu a slouží tedy k lepšímu pochopení dobové sovětské zahraniční politiky. Svých znalostí autor také, dle mého názoru velmi záslužně, využívá k tomu, aby se popasoval s některými

*Mgr. Michal Chocholatý, Katedra historických věd, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, andrzej.k@seznam.cz.